

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ Δ΄ ΤΑΞΗΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΑ 10 ΙΟΥΝΙΟΥ 2019 - ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΜΑΙΡΗ ΜΠΟΥΝΤΟΥΚΑ

Α1.

α. 1. Λάθος

2. Σωστό

3. Σωστό

4. Λάθος

5. Σωστό

β.

1. «Ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος, καὶ ἠπόρει ὃ τι χρῆσαιτο.»
2. «... ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομὴν»
3. «Ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὔροι...»
4. «Τῷ δὲ Προμηθεΐ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν...»
5. «καὶ ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται...»

B1.

Ο Επιμηθέας είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις ἐπί + μῆδος), σκέφτεται μετά την εκτέλεση μιας ενέργειας και βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειές της. Είναι «ἀμαρτίνοος» ή «ὀψίνοος». Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε αστόχαστο, απερίσκεπτο, επιπόλαιο, παρορμητικό. Στον μύθο του Πρωταγόρα παρουσιάζεται λόγω απρονοησίας να εξαντλεί όλα τα εφόδια στα ζώα και να αφήνει τον άνθρωπο εντελώς αβοήθητο και ανυπεράσπιστο.

Όσον αφορά, λοιπόν, τα ζώα η μοιρασιά που έκανε ο Επιμηθέας ήταν σοφή, αφού πέτυχε την αντισταθμιστική και ισόρροπη κατανομή εφοδίων για τη διαίωσιση όλων των ειδών. Ο Επιμηθέας ήταν σε θέση να επινοήσει, όχι όμως και να προνοήσει. Η επινοήση ως πράξη του νου επέτρεψε στον Επιμηθέα να μοιράσει εφόδια και να εξισορροπήσει αντιθέσεις ανάμεσα στα ζωικά είδη. Επρόκειτο όμως για μονομερή πράξη του νου από την οποία έλειπε η κατανόηση, αναγκαία για να προκύψει η δυνατότητα της πρόνοιας, της προβλεπτικότητας. Ενώ, λοιπόν, ο Επιμηθέας είχε δώσει με φροντίδα και σοφία όλα τα απαραίτητα εφόδια στα ζώα, στο τέλος της μοιρασιάς διαπίστωσε ότι βρισκόταν σε αδιέξοδο («ἠπόρει ὃ,τι χρῆσαιτο»), γιατί τα εφόδια εξαντλήθηκαν και ο άνθρωπος έμεινε «ἀκόσμητος».

Η συμβολική/μυθική αυτή αποτίμηση του τρόπου, με τον οποίο ο Επιμηθέας μοίρασε τις φυσικές ιδιότητες στους ζωικούς οργανισμούς, αποκαλύπτει σταδιακά την πρωταγόρεια σκέψη. Η επιμηθεϊκή φάση, που αντιστοιχεί στον φυσικό χρόνο του βιολογικού σχηματισμού των ζωικών ειδών, κλείνει με το ανθρώπινο είδος το οποίο εμφανίζεται τελευταίο στη σειρά των ζωικών οργανισμών. Ως τελευταίο μένει «ἀκόσμητον», που σημαίνει ότι έχει τα λιγότερα φυσικά εφόδια για να επιβιώσει ως είδος στη φύση.

B2.

Κατανοούμε, λοιπόν, τον όρο ως τεχνογνωσία, η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να προβεί σε επινοήσεις και εφαρμογές σωτήριες για τη ζωή του που προωθούν την εν γένει παρουσία του στον κόσμο. Ειδικότερα, η τεχνογνωσία συνδέεται με τις τεχνικές δεξιότητες και την

κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι σε θέση να συλλάβει και να οργανώσει τη διαδικασία της εργασίας, η οποία συμπυκνώνει με τον καλύτερο τρόπο το άλμα του πρώην, απλώς «ζωικού οργανισμού» σε ήδη άνθρωπο που αποδεσμεύεται σταδιακά από τις αλυσίδες της βιολογικής νομοτέλειας και προ-νοεί για τις επόμενες στιγμές της ζωής του. Συνδεδεμένη με τη διαδικασία της εργασίας είναι η διαδικασία κατασκευής και επινόησης, καλλιέργειας και αγωγής. Με την κατασκευαστική και επινοητική ικανότητα ο άνθρωπος δίνει υπόσταση στους σχεδιασμούς του και τα ευρήματα του νου του, κατασκευάζοντας σπίτια, σκεύη, εργαλεία, όπλα, αλλά και προβαίνει σε επινοήσεις συμβολικών συστημάτων όπως η γλώσσα, η γραφή, η αρίθμηση, που διευρύνουν τα όρια της ελευθερίας του σε σχέση με τη βιολογική αιτιότητα. Με την καλλιέργεια (γης, γραμμάτων, τεχνών και καλών τεχνών) και την αγωγή διαμορφώνει σκόπιμα τις προϋποθέσεις για παραγωγή έργων και μέσων και για νέες δημιουργίες, μέσα από την αξιοποίηση εργαλείων και γνώσεων τεχνικής.

Όμως, η συνολική διαδικασία γίνεται συγχρόνως και τρόπος αγωγής της φύσης του, τρόπος εξέλιξης και διαμόρφωσής του, καθώς περιέρχεται στη θέση να ελέγξει τα πάθη του, να τιθασει το ένστικτο και να οργανώσει τις άμυνες του εαυτού του στον αγώνα επιβίωσης.

Τα δώρα του Προμηθέα συνετέλεσαν στο να αποκτήσει ο άνθρωπος «*την περι τὸν βίον σοφίαν*», χρήσιμες δηλαδή γνώσεις, προκειμένου να αντισταθμίσει τις ελλείψεις των εφοδίων που είχαν δοθεί στα υπόλοιπα έμβια όντα. Ο Πρωταγόρας όμως θεωρεί σκόπιμο να αναφέρει στο σημείο αυτό της αφήγησης ότι ο Προμηθέας δεν μπόρεσε να δώσει στους ανθρώπους την πολιτική τέχνη, το υψηλότερο και καλύτερο δώρο, φυλαγμένο από τον ίδιο τον Δία, αλλά με την πράξη κλοπής περιορίστηκε στο δώρο της τεχνολογίας, ευεργετικό βέβαια, αλλά κατώτερο. Γίνεται σαφές ότι η πολιτική τέχνη είναι ανώτερη κατάκτηση, η οποία στον μύθο χαρακτηρίζει την κοινότητα των θεών και όχι των ανθρώπων, και αποτελεί στοιχείο εξουσίας του Δία απέναντι στους άλλους θεούς και τον κόσμο. Η παρουσίασή τους ως δώρων των θεών και όχι ως ανακαλύψεων του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί και ως ένδειξη σεβασμού προς αυτούς και προσπάθεια αποφυγής ύβρης εκ μέρους των ανθρώπων.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η άποψη που συνάγεται από τον μύθο και αποδίδεται στον Πρωταγόρα ότι στην προϊστορία του ανθρώπινου γένους προηγήθηκε η κατάκτηση τεχνικής πρόσφορης για τον βιοπορισμό του και ακολούθησε η κατάκτηση της πολιτικής τέχνης. Άρα η κατάκτηση της τεχνικής από τον άνθρωπο, που χαρακτηρίζεται σαν τιτανική πράξη κλοπής, συνέβη σε μια πρώιμη φάση, προκοινωνική και δείχνει τις τότε δυνατότητες του ανθρώπινου πνεύματος. Αντίθετα, η πολιτική ήταν ακόμη απρόσιτη σχεδόν στο ανθρώπινο πνεύμα και κατακτήθηκε σε υστερότερη στιγμή της ιστορίας του ανθρώπου και αφού είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες. Μάλιστα η πρόταση «*Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν*» το αποδεικνύει, καθώς σύμφωνα με τη μυθολογία οι φύλακες του Δία ήταν η Βία και το Κράτος. Πρόκειται για τα όργανα εξουσίας του Δία. Στον μύθο του Πρωταγόρα συμβολίζουν τη δυσκολία και τις επίπονες προσπάθειες του ανθρώπινου γένους να αποκτήσει την πολιτική τέχνη, τις γνώσεις δηλαδή για την οργάνωση κοινωνιών και για την ανάπτυξη πνευματικού πολιτισμού. Έμμεσα προβάλλει την αξία και τη σημασία της τέχνης που υπόσχεται ότι διδάσκει στους νέους της Αθήνας.

B3.

α. Σωστό

β. Σωστό

γ. Λάθος

δ. Σωστό

ε. Λάθος

B4.

είμαρμένη: μερίδιο

έξιέναι: εισιτήριο

ἔσχε: σχήμα

κλέπτει: κλεψύδρα

λαθών: λήθη

B5.

Καθώς ο Επιμηθέας βρίσκεται σε αδιέξοδο σχετικά με την κατάσταση του ανθρώπου (*ἡπόρει, ἀποροῦντι*), ο Προμηθέας αναλαμβάνει να επιθεωρήσει το έργο του αδελφού του. Αντιλαμβάνεται τότε ότι ο άνθρωπος απέμεινε γυμνός και ξυπόλητος και χωρίς στρωσίδια και χωρίς όπλα (*«γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄσπρωτον καὶ ἄοπλον»*), ον χωρίς δυνατότητα αυτό-υπεράσπισης, τη στιγμή μάλιστα που πλησίαζε η καθορισμένη μέρα της εξόδου του προς το φως. Όμως, η έξοδος του ανθρώπου από το εσωτερικό της γης, *«ἐκ γῆς»*, στο φως του ήλιου δεν σφείλεται στις έτοιμες δυνάμεις ύπαρξης που του χάρισε η φύση (Επιμηθέας), όπως έγινε για τα άλλα ζωικά είδη. Για τα ζωικά είδη η ανοδική πορεία από το εσωτερικό της γης στο φως ήταν απλώς μια πορεία προς τη βιολογική ύπαρξη. Αντίθετα, για τον άνθρωπο η πορεία από το εσωτερικό της γης στο φως συνιστά μια ανοδική πορεία από τις εξαρτήσεις της βιολογικής ύπαρξης στην αυτονομία του νοήμονος όντος. Αυτό το ποιοτικά διαφορετικό, σε σχέση με τα ζωικά είδη, πέρασμα του ανθρώπου από τη γη στο φως, από τη βιολογική παρουσία στη νοήμονα και αυτοπροσδιοριζόμενη ύπαρξη, αποδίδεται συμβολικά με τη μορφή του Προμηθέα.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα (αλλά και τη σύγχρονη φιλοσοφική ανθρωπολογία), ο άνθρωπος ήταν το πιο ελλιπές και το πιο

απροστάτευτο από όλα τα έμβια όντα όσον αφορά το βιολογικό εξοπλισμό του, που υποδηλώνεται με το επίθετο «*άκόσμητον*». Η υλική υπόσταση και η βιολογική θωράκιση του ανθρώπου είναι ανίσχυρες στους κινδύνους του περιβάλλοντος, ο οποίος μάλλον βρίσκεται στο έλεος φυσικών δυνάμεων.

Η μετάβαση, λοιπόν, του ανθρώπου από την κατάσταση των βιολογικών εξαρτήσεων στην αναζήτηση της αυτονομίας του συμβολίζεται με τον Προμηθέα και τη φιλόδοξη κλοπή των «*δώρων*» του για τον άνθρωπο από το εργαστήριο της Αθηνάς και του Ηφαίστου. Έτσι η κλοπή δεν κρίνεται ως παράβαση ηθικής φύσεως που δεν έπρεπε να γίνει, αλλά ως ευρηματική πράξη του Προμηθέα-ανθρώπου που υπαγορεύεται από την ίδια την αρχή της αναπλήρωσης στη φύση, η οποία κατήυθνε και τη μοιρασιά του Επιμηθέα. Τα «*δώρα*» αναπληρώνουν τη φυσική αδυναμία του ανθρώπου στον κόσμο. Η κατ' αναγκαιότητα, λοιπόν, παράβαση έχει πρακτικό αντίκρισμα στον άνθρωπο, καθώς η τεχνική και η γνώση της τέχνης της φωτιάς επιτρέπουν στον άνθρωπο να επινοεί τα προς το ζην και να εφαρμόζει πρακτικά τις επινοήσεις του. Ο άνθρωπος είναι σε θέση με τις δύο αυτές κατακτήσεις να μετασχηματίζει τους σχεδιασμούς και τις επινοήσεις του σε πρακτικό πρόγραμμα ζωής.

Και για τον Αισχύλο ο Προμηθέας είναι ένας μεγάλος ευεργέτης της ανθρωπότητας. Η φωτιά, την οποία ο Τιτάνας χαρίζει στους ανθρώπους, είναι και εδώ το στοιχείο που επιτρέπει στον άνθρωπο να μπει στην ιστορία και τον πολιτισμό. Είναι όμως, κυρίως, το στοιχείο που επιτρέπει την ανάπτυξη της γλώσσας και της γραφής, την ανάπτυξη της τεχνολογίας, την ανάπτυξη της τέχνης και της σκέψης, καθώς ο Προμηθέας είναι αυτός που τους διδάσκει όλες τις τέχνες: την ιατρική, τη φαρμακευτική, τη μαντική και τη μεταλλοτεχνία («*τέχνες...σκαρφίστηκα*», «*αμυντικά...αρρώστιες*», «*πολυάριθμα...μαντικής*», «*μπρούτζο...χρυσάφι*»). Βέβαια, ο Προμηθέας του Αισχύλου προβάλλεται πιο αλαζονικός και αυτάρεσκος για τα επιτεύγματά του σε σχέση με τον πρωταγόρειο Προμηθέα («*Να το έργο μου*», «*Κανείς..Προμηθέας*»).

Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, πως ο Πρωταγόρας κρατά προφανώς την αισχύλεια θεώρηση και την αισχύλεια αισιοδοξία. Αν όμως ο Αισχύλος είναι ένας τραγικός ποιητής με βαθύτατες φιλοσοφικές ανησυχίες, ο Πρωταγόρας είναι ένας φιλόσοφος με έντονους «*κοινωνιολογικούς*» (για να μεταχειριστούμε έναν σύγχρονο όρο) προβληματισμούς. Είναι λοιπόν φυσικό οι προβληματισμοί αυτοί να εκφράζονται και να υπογραμμίζονται με ιδιαίτερη έμφαση στη δική του εκδοχή του προμηθεϊκού μύθου. Έτσι, ο Πρωταγόρας τονίζει κυρίως την ανάπτυξη της κοινοτικής οργάνωσης του ανθρώπου και τη βάζει στο κέντρο της μυθικής του αφήγησης. Η ύπαρξη και επιβίωση του ανθρώπου είναι εδώ αλληλένδετες με τον σχηματισμό και τη διατήρηση των ανθρώπινων κοινωνιών. Και οποιαδήποτε αρετή είναι, εξ ορισμού θα λέγαμε, πολιτική, με την έννοια ότι ως κύριο στόχο της έχει την αρμονική οργάνωση και ζωή της κοινωνίας και όχι την ηθική βελτίωση του ανθρώπου. Η άποψη αυτή του Πρωταγόρα δεν είναι ξένη προς την αρχαία ελληνική νοοτροπία. Πράγματι, για τους Έλληνες η αρετή του ανθρώπου ως ιδιότης δεν ξεχωρίζει από την αρετή του ανθρώπου ως πολίτη. Ο άνθρωπος νοείται κυρίως ως πολίτης, ως υπεύθυνο μέλος μιας οργανωμένης κοινωνίας.

Γ1.

Εγώ δεν είμαι απλός άνθρωπος, ξέρω όμως ότι είναι καλύτερο να μάθει κανείς το σωστό με βάση την ίδια τη φύση του, και δεύτερον να διδαχθεί από όσους γνωρίζουν αληθινά κάτι σωστό και όχι από όσους κατέχουν την τέχνη της εξαπάτησης. Ίσως τα λόγια μου δεν μοιάζουν με των σοφιστών· άλλωστε δεν είναι αυτός ο σκοπός μου·

Γ2.

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Ξενοφώντας κατηγορεί τους σοφιστές για το είδος της εκπαίδευσης που προσφέρουν στους νέους της εποχής τους. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως αυτοί δεν οδηγούν τους νέους στην αρετή, ενώ αυτό διατείνονται πως κάνουν (φασί μὲν ἐπ' ἀρετὴν ἄγειν οἱ πολλοὶ τοὺς νέους, ἄγουσι δ' ἐπὶ τούναντίον), και καταπιάνονται με ανούσια θέματα τα οποία προκαλούν στους νέους απολαύσεις κενές περιεχομένου και αρετής (ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ματαίων πολλὰ αὐτοῖς γέγραπται- ἀρετὴ δ' οὐκ ἔνι) που μάλιστα τους οδηγούν σε επιφανειακές ηδονές (ἀφ' ὧν τοῖς νέοις αἱ μὲν ἡδοναὶ κεγαί). Επιπλέον, χαρακτηρίζει τη διδασκαλία τους ως απώλεια χρόνου και εμπόδιο για την απόκτηση άλλων χρήσιμων γνώσεων (διατρίβειν δ' ἄλλως παρέχει τοῖς ἐλπίσασί τι ἐξ αὐτῶν μαθήσεσθαι καὶ ἐτέρων καλύει χρησίμων καὶ διδάσκει κακά), το ύφος τους εξεζητημένο (τὰ μὲν ῥήματα αὐτοῖς ἐζήτηται), ενώ τα λόγια τους ανίκανα να οδηγήσουν στην αρετή (γινῶμαι δὲ ὀρθῶς ἔχουσαι, αἷς ἂν παιδεύοιντο οἱ νεώτεροι ἐπ' ἀρετὴν, οὐδαμοῦ).

Εν κατακλείδι, συγκρίνοντας τον εαυτό του μαζί τους, χαρακτηρίζει το έργο τους ως μέσο εξαπάτησης (ὑπὸ τῶν ἐξαπατᾶν τέχνην ἔχόντων) κι όχι ουσιαστικής διδασκαλίας, όπως θα έπρεπε (ὀνόματα μὲν γὰρ οὐκ ἂν παιδεύσειε, γινῶμαι δέ, εἰ καλῶς ἔχοιεν).

Γ.3.α.

Τριτόκλιτα ουσιαστικά:

ἄνδρα: τοὺς ἄνδρας

γράμματα: (τὸ) γράμμα

Αντωνυμίες:

ὄντιν(α): οὔστινας

ὧν: οὔ

Γ.3.β.

έωράκαμεν : ἴδωμεν

έποίησαν : ποιήσωσι(ν)

παρέχονται : παράσχωσι(ν)

Γ4α.

Υπόθεση: εἰ καλῶς ἔχοιεν (εἰ + ευκτική)

Απόδοση: ὀνόματα μὲν... οὐκ ἂν παιδεύσειε (ενν. γινῶμαι δὲ ἂν παιδεύσειαν) (δυνατική ευκτική)

Σύνθετος υποθετικός λόγος, καθώς εννοείται μια ακόμη απόδοση («γινῶμαι δὲ ἂν παιδεύσειαν») που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος.

Μετατροπή στο είδος που δηλώνει το προσδοκώμενο:

Υπόθεση: εἰάν (ἂν, ἤν) καλῶς ἔχωσι(ν) [εἰάν + υποτακτική]

Απόδοση: ὀνόματα μὲν... οὐκ παιδεύσει (ενν. γινῶμαι δὲ παιδεύσουσι(ν)) [οριστική μέλλοντα]

Γ4β.

«πολλὰ αὐτοῖς γέγραπται»: η σύνταξη είναι παθητική με την οποία εξαιρείται η πράξη του ρήματος. Επίσης παρατηρείται και αττική σύνταξη αφού το υποκείμενο του ρήματος «γέγραπται» που βρίσκεται σε γ' ενικό πρόσωπο είναι η ονομαστική πτώση του πληθυντικού αριθμοῦ ουδετέρου γένους: «πολλά».

Για να δοθεί έμφαση στο πρόσωπο που ενεργεί μετατρέπουμε την παθητική σύνταξη της πρότασης σε ενεργητική σύνταξη: « Πολλὰ αὐτοῖ/οὔτοι γεγράφασι(ν)».